

Kąkolewski, Igor

"Tuer le tyran? Le tyranicide dans l'Europe moderne", Monique Cottret, Paris 2009 : [recenzja]

Czasy Nowożytne 24, 277-279

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MONIQUE COTTRET, *TUER LE TYRANN? LE TYRANICIDE DANS L'EUROPE MODERNE*, FAYARD, PARIS 2009, SS. 450

W ostatnich dwóch dziesięcioleciach, w okresie po upadku komunistycznego totalitaryzmu, do tematu „tyranii” sięgali i sięgają politolodzy, filozofowie polityki, historycy, a także różnego rodzaju intelektualści. Na tym tle praca Monique Cottret, *Tuer le tyrann? Le tyranicide dans l'Europe moderne*, jest publikacją godną uwagi. Autorka, francuska historyczka, znana z wielu publikacji poświęconych kulturze politycznej i historii idei Europy Zachodniej w epoce wczesnonowożytnej, w swej najnowszej książce poruszyła problem uniwersalny: w jaki sposób rządzeni mogą – czy też raczej: powinni – przeciwstawiać się najcięższym nadużyciom popełnianym przez rządzących; nadużyciom określanym od czasów greckiego antyku poprzez łacińskie średniowiecze mianem „tyranii”. Dokładniej chodzi o kwestię: na ile prawo oporu wobec nadużyć władzy przysługuje poddanym?, zwłaszcza zaś o kwestię: czy i w jakich sytuacjach w świetle teorii prawnych i koncepcji z zakresu filozofii politycznej mord na władcy-tyranie jest dopuszczalny?

Ramy chronologiczne książki Cottret wyznacza epoka wczesnej nowożytności. Autorka rozpoczęła przegląd problematyki tyranobójstwa od renesansowej Italii – konkretnie od politycznego zabójstwa-zamachu na oskarżanego o zapędy tyrańskie władcy Florencji Aleksandra de Medici w 1537 r., zakończyła zaś na Wielkiej Rewolucji Francuskiej, na egzekucji skazanego na gilotynę w majestacie prawa za tyrańskie machinacje Ludwika XVI Burbona w 1793 r. Jak z tego wynika, Monique Cottret nie ograniczyła się do przedstawienia przypadków i kontekstu tzw. tyranobójstwa wyłącznie we wczesnonowożytnej Francji, choć głównie na jej dziejach skoncentrowała uwagę. Między innymi szeroko omówiła najsłynniejsze polityczne zabójstwa na francuskich królach: Henryku III Walezjuszu w 1589 r. i Henryku IV Burbonie w 1610 r., oraz kryjące się za nimi motywacje zamachowców. Oprócz tego autorka nawiązała do przykładów oporu poddanych wobec angielskich władców oskarżanych o tyranie, zwłaszcza zaś do wyroku śmierci na Karola I Stuarta w 1649 r. – określanego przez ówczesnych regalistów w Anglii i Europie mianem „mordu sądowego”. Na marginesie Cottret poruszyła również problematykę interpretowanych jako akcje tyranobójcze zamachów stanu w innych krajach, np. w osiemnastowiecznej Rosji, jednak przypadki te ukazała głównie z perspektywy współczesnych komentatorów francuskich.

Książka składa się z pięciu części. Pierwsza, „Les enfants de Judith et de Brutus”, poświęcona jest antycznym, średniowiecznym oraz wczesnorenesansowym korzeniom koncepcji tyranobójstwa, a także różnym jego aspektom wyartykułowanym w czasach rozkwitu renesansowego humanizmu, narodzin reformacji i w początkowym okresie krwawych wojen religijnych w XVI stuleciu. Część druga, „Judith triomphante”, koncentruje się wokół problematyki tyranobójstwa w kontekście dalszego ciągu wojen religijnych w dru-

giej połowie XVI i na początku XVII w., głównie w Niderlandach walczących z jarzmem hiszpańskiego panowania o swobody religijne, a także w Anglii u schyłku rządów Elżbiety Wielkiej. Tu Corttret przedstawiła m.in. kasus uwięzionej w Anglii, a wcześniej zdetronizowanej w Szkocji Marii Stuart, początki panowania dynastii Stuartów na tronie angielskim, a także przypadek Francji ogarniętej powracającymi falami konfliktów konfesyjnych pomiędzy katolikami a hugenotami. Część trzecia, „L’horreur du tyrannicide”, koncentruje się na pierwszej połowie XVII w. Rozpoczyna się od szeroko zarysowanego tu kontekstu tyranobójczego zamachu na życie króla Francji Henryka IV Burbona, potem prowadzi poprzez meandry konfliktu na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych, następnie zaś wojny w latach czterdziestych między królem a Parlamentem w Anglii, której kulminacją był sądowy proces i wspomniany już wyrok śmierci na Karola I Stuarta. Część czwarta, „Les aleas du refolue”, obejmuje mniej więcej stuletni okres – od połowy XVII do połowy XVIII w. Jego początek to czasy, które w Anglii mimo zmęczenia krwawymi wydarzeniami wojny domowej, a także – jak wynika z rozważań Thomasa Hobbesa¹ – przesytu nadużywania pod adresem rządzących przez rządzonych epitetu „tyran”, nie były wolne od aktów czynnego oporu wobec oskarżanych o tyranie władców. Najlepszym przykładem – szeroko omówionym przez Corttret – była tzw. Sławetna Rewolucja 1688 r. Podobnie we Francji – długi okres absolutnych rządów Ludwika XIV Burbona, „Króla-Słońce”, nie był wolny od stawianych mu zarzutów o tyranie. Autorka zakończyła tę część książki naszkicowaniem ambiwalentnych refleksji dwóch wybitnych filozofów epoki oświecenia: Monteskiusza i Woltera, na temat „tyranobójstwa egzotycznego” (przykłady Turcji-Orientu i Rosji). Wreszcie część piąta, „L’improbable retour du tyrannicide”, koncentruje się głównie na dwóch tyranobójczych akcjach. Po pierwsze, na nieudanym zamachu na życie Ludwika XV Burbona w 1757 r. oraz surowym wyroku na zamachowca Roberta François Damiensa i równie surowej ocenie tych wydarzeń przez oświeceniowych intelektualistów. Drugim szeroko omówionym w pracy problemem jest kontekst „mordu sądowego” na Ludwiku XVI w 1793 r. Corttret starała się w tym rozdziale odpowiedzieć na pytanie, jakie czynniki w polityce i kulturze politycznej Francji i Europy Zachodniej przyczyniły się w drugiej połowie XVIII w. do apologii i wręcz gloryfikacji tyranobójstwa – zarówno w formie nielegalnego zamachu, jak i usankcjonowanej prawem akcji sądowej.

Bez wątpienia recenzowana książka imponuje właśnie szerokim ujęciem porównawczym tematyki: swobodnym przechodzeniem autorki od jednego do innego przypadku tyranobójstwa oraz kryjących się za nimi motywacji tyranobójców, odwołujących się czasem do skomplikowanych koncepcji filozoficzno-politycznych, do wątków biblijnych (Judyta i Holofernes) i antycznych (Brutus i Juliusz Cezar) oraz uzasadnień prawnych. Co przy tym istotne, *Tuer le tyran?* – bez wątpienia monografia naukowa, wyposażona w aparat naukowy (przypisy, obszerna bibliografia) – nie jest bynajmniej klasycznym opracowaniem z zakresu historii idei. Jest raczej – jak stwierdziła autorka – „historią jednej idei – idei tyranobójstwa” (s. 413 i n.), przedstawionej w szerokim kontekście mentalności i kultury politycznej epoki wczesnej nowożytności. Historią jednej idei, ukazaną nie z perspektywy gabinetowych myślicieli: ojców-klasyków filozofii politycznej, lecz raczej z perspektywy czytelników zarówno prac autorów wczesnonowożytnych, jak i ksiąg z epok wcześ-

¹ Zob. omówienie problematyki w: I. Kąkolewski, *Melancholia władzy. Problem tyranii w europejskiej kulturze politycznej XVI stulecia*, Warszawa 2007, s. 422 n.

niejszych – od Biblii po rozprawy Niccolò Machiavellego i Saint Justa. Czytelników, do których grona zaliczyć trzeba także samych tyranobójców. Przy tym, co istotne, autorka przeanalizowała nie tylko wczesnonowożytne koncepcje filozoficzno-polityczno-prawne, lecz także wątki tyranobójcze w ówczesnej literaturze pięknej i w dziełach teatralnych oraz malarstwie (zob. zwłaszcza s. 45–47, 200–204, 265–267).

Dlatego też należy się cieszyć, że książka Monique Cottret ukaże się wkrótce nakładem Wydawnictwa „Czytelnik” w tłumaczeniu na język polski, i to nie tylko ze względu na walor dobrze dobranej i ciekawie opisanej tematyki, która może znaleźć zainteresowanie w szerszym kręgu odbiorców. Jako bowiem opracowanie naukowe może ona wejść również do kanonu lektur zalecanych studentom przez akademickich nauczycieli (historyków i politologów), stanowiąc równocześnie dla nich ważną pomoc w ich własnych badaniach.

IGOR KĄKOLEWSKI

Warszawa